

мистецтвознавець, науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України

Мистецтво архітектури в естетичному вихованні школярів

***Анотація.** У статті розкриваються перспективи використання мистецтва архітектури в естетичному вихованні. Показано, що виховний потенціал архітектури зумовлений її характерними властивостями як специфічного виду мистецтва, можливостями впливу на свідомість людини. Особливу увагу автор приділяє розробкам виховних технологій на основі засобів мистецтва архітектури для загальноосвітньої школи.*

***Ключові слова:** архітектура, мистецтво, естетичне виховання, світогляд, естетичне сприймання, виховна технологія.*

***Аннотация.** В статье раскрываются перспективы использования искусства архитектуры в эстетическом воспитании. Показано, что воспитательный потенциал архитектуры обусловлен её характерными особенностями как специфического вида искусства, возможностями влияния на сознание человека. Особенное внимание автор уделяет разработкам воспитательных технологий на основе средств искусства архитектуры для общеобразовательной школы.*

***Ключевые слова:** архитектура, искусство, эстетическое воспитание, мировоззрение, эстетическое восприятие, воспитательная технология.*

***Annotation.** The article describes the prospects of the art of architecture in aesthetic education. It is shown that the educational potential of architecture due to its unique features as a specific type of art, possibilities to influence on the consciousness of man. The special attention is paid to the relevance of the development of educational technologies based on the facilities of the art of architecture for public schools.*

Key words: *architecture, art, aesthetic education, world outlook, aesthetic perception, educational technology.*

У вітчизняній практиці естетичного виховання, що здійснюється на основі засобів різних мистецтв, досі не посіла належного місця архітектура, попри широкий спектр властивостей, які зумовлюють її потужний виховний потенціал. Суперечність між виховними можливостями архітектури та недостатнім їх використанням долається науковим обґрунтуванням, розробкою та впровадженням естетико-виховної технології на основі засобів цього мистецтва. Завдання статті - розкрити на конкретних прикладах виховні можливості архітектури, її вплив на формування світогляду, на духовне зростання. Читачам пропонуються розробки деяких виховних заходів, які ґрунтуються на архітектурних творах і не тільки, адже архітектура – це відображення життя людини і суспільства в усіх його проявах.

Досягнення поставленої мети потребувало звернення до праць М.Я. Кнесевича, Г.С. Лебедєвої, В.І. Соченка, А.В. Іконнікова, О.Е. Гутнова та ін., в яких розглядаються різноманітні аспекти архітектури в історичному, культурологічному, мистецькому, технологічному, психологічному ракурсах, а також досліджень в царині освіти та виховання І.Д. Беха, О.П. Рудницької, Л.М. Масол, Н.Є. Миропольської, І.А. Зязюна.

В основу естетичного виховання засобами архітектури має бути покладене розуміння цього мистецтва, специфіки його художніх засобів. Так склалося, що у вчительському середовищі архітектуру зазвичай відносять до образотворчого мистецтва. Хочеться акцентувати увагу читачів на хибності такого погляду. Дійсно, архітектура має багато спільного з образотворчим мистецтвом. Вони поєднані наявністю зображення, форми, ритму, пропорцій, часто – кольору. Але сутнісні риси архітектури виходять далеко за межі образотворчого мистецтва. Головна її відмінність полягає в масштабності, багатofункціональності, в залежності художніх властивостей архітектурної

форми від функції споруди та її конструкції, а також у значенні будівельних матеріалів і технологій як чинників художніх якостей. Завдяки власним засобам художнього вираження архітектура постає водночас як візуальне (сприймається зором), так і пластичне мистецтво (матеріальний носій художності – об'ємна форма). Отже, справедливо вважати архітектуру візуально-пластичним мистецтвом, головним художнім засобом якого є обумовлена функціональним призначенням та ідейно-змістовим наповненням форма, її модифікації і комбінації, виражені в пропорційних і ритмічних співвідношеннях. Форма архітектурного твору, як писав А.В. Іконніков, це «внутрішній зв'язок та спосіб взаємодії матеріальних елементів і просторів твору архітектури між собою та оточенням, дані нам у чуттєвому сприйнятті... Разом з тим, це естетично впорядкована конструкція, створена за «законами краси» й наділена естетичною цінністю» [2, с.10].

Важливою умовою ефективності естетичного виховання є продуманий відбір зразків архітектурного мистецтва. Індивідуальні особливості кожного твору зумовлюють ключову ідею, задум, які, своєю чергою, спрямовують вибір способів реалізації виховної роботи. Пропонуємо деякі ідеї здійснення естетичного виховання школярів засобами мистецтва архітектури.

Виставка творчих робіт школярів.

Один з варіантів – виставка учнівських фотографій. Об'єкти для фотографування діти вибирають самостійно. Це ті місця, куточки рідного міста, села чи їхніх околиць, які пробуджують у них почуття, з якими пов'язане щось особисте, чи які просто їм подобаються. Ключова ідея заходу полягає в тому, щоб школярі усвідомили власну причетність, особистісно-ціннісне ставлення до об'єкта. При цьому не важливо, чи це відома архітектурна пам'ятка, чи звичайна сільська хатина. Фотографувати потрібно те, що привернуло увагу, зацікавило, викликало емоційну реакцію. Діти привчаються звертати увагу на довкілля, на те, що знаходиться поруч, стало звичним, чому не надається значення. Вони виробляють звичку бути спостережливими, помічати незвичайне у звичайному.

Дитина і доросла людина може безліч разів проходити однією і тією ж вулицею, «дивлячись собі під ноги», не звертаючи уваги на особливості її забудови, на окремі споруди. А насправді там може виявитися щось цікаве, незвичайне, красиве. Тим, хто звик жити саме так, це допоможе змінити стереотипи поведінки і реагування, подолати байдужість, розвинути художній смак, естетичне сприймання навколишнього середовища, особистісно-ціннісне ставлення до нього, почуття власної причетності до місця свого проживання, до «малої батьківщини», а звідси – і до Батьківщини великої, рідної землі, України. Готуючи учнів до влаштування такої виставки, педагогу слід звернути їхню увагу на те, що архітектурні об'єкти завжди знаходяться у природному оточенні і взаємодіють з ним: гармонійно або ж негармонійно, прикрашають його чи, навпаки, спотворюють. Отже, участь в такій фотовиставці сприятиме не лише естетичному, а й екологічному, громадянському, патріотичному вихованню підростаючого покоління.

Інший варіант - виставка фотографій тих місць, які не подобаються, засмучують, викликають негативні емоції. Доцільність такого підходу зумовлена тим, що естетичне почуття виховується також на контрасті прекрасного і потворного. На жаль, потворного так багато в сучасному архітектурно-природному середовищі, що воно стало звичним. Для буденного сприйняття звичне є нормальним, а коли потворне стає звичним, то це по-справжньому небезпечно для становлення особистості.

На потворні наслідки людської діяльності необхідно звертати увагу дітей для того, щоб вони розуміли, як не треба робити, що є поганим, шкідливим, некрасивим. Важливе усвідомлення того, що в архітектурній діяльності ці наслідки особливо тяжкі і далекосяжні, адже їх неможливо швидко позбутися. Якщо неестетичний кіоск (мала архітектурна форма) можна знести за годину, то велика архітектурна споруда, тим більше, комплекс, забудова, зводяться надовго. Потрібно зрозуміти ризики роботи архітектора, небезпечні для суспільства наслідки помилок, непрофесіоналізму, безвідповідальності. Обидва варіанти можна поєднати у

форматі однієї виставки. Внаслідок застосованого таким чином методу протиставлення виникне ефект контрасту, який дозволить побачити, відчутти й усвідомити різницю між прекрасним і потворним, приємним і неприємним, корисним і шкідливим, що сприятиме становленню особистісно-ціннісних орієнтацій школярів.

Ще один варіант - виставка фотографій і/або малюнків, виконаних під час/після подорожей. Багато хто з українських дітей подорожує, найчастіше – під час канікул. Це поїздки на відпочинок, екскурсійні, навчальні подорожі, туристичні походи та ін. Діти подорожують як по Україні, так і за кордоном. Вони знайомляться з історією і сьогоденням різних країн і народів, з новими краєвидами, містами, бачать старовинну і сучасну архітектуру, яка часом суттєво відрізняється від нашої. Вони отримують нові враження, які становлять цінне джерело їхнього естетичного розвитку. І якщо не всі можуть і мають можливість робити замальовки, ескізи, то фактично усі щось фотографують. Більшість дітей подорожує разом з батьками, іншими членами родини. Педагог попередньо (наприклад, на батьківських зборах) інформує батьків про завдання, яке отримали діти, скеровує їх виявляти зацікавленість, підтримувати, заохочувати дітей, самим долучатися до подібної творчості. Спільна подорож – це та життєва ситуація, яка створює умови для зближення членів родини, і однією з умов такого зближення може стати спільна цікава справа. Таким чином, загальнопедагогічний принцип зв'язку сім'ї і школи діє через технологію естетичного виховання, яка одночасно сприяє вихованню сімейному.

Колаж «Архітектурний каламбур»

Ідея виховного заходу полягає у виготовленні колажу з окремих фотографій, вирізок або малюнків, на яких зображені різні архітектурні об'єкти (можна – уявні, фантастичні), кожний з яких подобається воконавцю конкретного фрагменту, тобто – відображає його індивідуальний смак. Усі фрагменти об'єднуються в колажі таким чином, щоб утворити модель забудови вулиці, площі, кварталу тощо. Очікуваний ефект: негармонійне

(отже, неестетичне) утворення з різних елементів, кожен з яких, окремо взятий, становить естетичну цінність для окремої особи.

Участь у цьому проекті дає можливість зрозуміти, що архітектурна забудова населеного пункту або якоїсь його частини потребує єдиного планування як у технічно-будівельному, так і в художньо-стильовому аспектах. Тільки за такої умови можливий по-справжньому естетичний вигляд забудови. Учні переконуються в тому, що індивідуальні художні смаки у людей різні, і, якщо не керуватися єдиною концепцією, планом, то кінцевий результат, навіть за умови добрих намірів окремих забудовників, може бути прямо протилежний: абсурдний, негарний, отже - неестетичний і соціально шкідливий.

У результаті, в естетичній свідомості учнів набуває конкретизації поняття архітектурного ансамблю як згармонізованої системи споруд з урахуванням особливостей місцевого ландшафту. Поглиблюється усвідомлення відповідальності праці архітектора, її соціального резонансу. На прикладі власної участі у виконанні цього завдання вихованці переконуються в тому, що є ситуації, коли індивідуальний егоїзм має поступатися колективним цінностям та інтересам. У них розвивається громадянська свідомість, відчуття причетності до суспільного життя. За словами українського вченого М.Я. Кнесевича «саме через співучасть та усвідомлення людиною свого життєвого середовища формується певна власна організованість матеріального та ідеального світу, а отже, вона стає людиною організованою, людиною архітектурною, людиною діяльною, людиною розумною» [3, 25].

«Архітектурна мапа»

Учні отримують завдання скласти перелік всесвітньовідомих архітектурних споруд різних куточків земної кулі. Приклади: Тадж-Махал (Агра, Індія), споруди Антоніо Гауді (Барселона, Іспанія), піраміди (Ґіза, Єгипет), Ейфелева вежа (Париж, Франція), Зимовий палац (Санкт-Петербург, Росія), оперний театр (Сідней, Австралія), собор св. Петра (Рим, Ватикан).

Виготовляються невеликого розміру, але виразні зображення об'єктів (це можуть бути вирізки з журналів, роздруківки, фотографії або малюнки). Вони розміщуються у відповідних місцях на великій географічній карті або глобусі. Доречними тут будуть і фігурки мешканців країн в національних костюмах.

Можливі різні варіанти реалізації цієї ідеї: наприклад, окрема мапа Європи, будь-якої іншої частини світу, материка чи країни. Створений таким чином артефакт (карта чи глобус) – це засіб естетизації навчально-виховного простору. Він може стати окрасою шкільного інтер'єру, привертаючи до себе увагу великої кількості учнів, і тим самим сприяючи їх загальному розвитку, поповнюючи знання про світ, про географію і культуру різних країн. Ефективним чинником патріотичного виховання стане окрема архітектурна мапа України (приклади визначних об'єктів української архітектури: Олеський замок, церква в Новомосковську (Дніпропетровська обл.), споруда університету в Чернівцях, оперний театр в Одесі, ханський палац в Бахчисараї, площа Ринок у Львові та багато інших).

Виконання цього завдання можна поєднати з вікториною: змагаються команди, учасники яких по черзі навгад витягають «картинки», їх завдання – впізнати споруду і розташувати її на карті у належному місці.

Екскурсія «Київська Русь - в столиці України»

Один з принципів естетичного виховання школярів засобами мистецтва архітектури полягає в тому, що кожен громадянин держави, незалежно від місця його проживання, повинен знати свою столицю, її визначні місця, історичні й мистецькі пам'ятки. Однією з форм реалізації цього принципу є екскурсія під умовною назвою «Київська Русь - в столиці України». Мета заходу полягає не просто в ознайомленні школярів з визначними архітектурно-мистецькими творами, а головним чином в тому, щоб викликати у них розуміння духовної спадкоємності різних етапів української історії, щоб вони відчули велич культурної спадщини Київської Русі, грандіозні досягнення якої впродовж тисячі років жили і досі живлять

нашу національну культуру. Для учнів, які проживають не у Києві, цю екскурсію можна провести віртуально, у формі тематичного заняття. Об'єкти: станція метро «Золоті ворота», музей «Золоті ворота», пам'ятник Ярославу Мудрому, собор св.Софії. Всі вони розташовані неподалік один від одного, в самому «серці» Києва, де у княжі часи знаходилося «місто Ярослава».

Розпочати маршрут доцільно зі станції метрополітену «Золоті ворота». Її художньо-естетична, культурна цінність на сьогодні відома не всім українцям, у тому числі – не всім киянам, хоча вона здобула міжнародне визнання, вважається однією з найкрасивіших у світі. Це унікальний приклад поєднання технологій кінця ХХ ст. і мистецьких надбань Київської Русі. Вишукане архітектурно-художнє вирішення підземного залу і проміжного вестибюлю ґрунтується на давньоруських естетичних принципах. Станція оздоблена орнаментальними і тематичними мозаїчними панно, на яких зображені князі київські, починаючи від самого Кия, визначні архітектурні споруди княжої доби, міфологічні персонажі. Мозаїки викладені зі смальти, такої ж, як і за давньоруських часів; жодна з них не повторюється. Доповнюють ансамбль масивні бронзові світильники. Стилїстика зображень, декоративні елементи, матеріали, кольорова гама, - все підпорядковане загальному задумові, реалізує синтез архітектури і монументального мистецтва, як це було в Київській Русі.

Наступний пункт екскурсійного маршруту, який знаходиться поруч зі станцією метро, це музей-реконструкція «Золоті ворота». Школярі пам'ятають з уроків історії, що у княжі часи Київ був оточений кріпосним валом і ровом, як і належало великому середньовічному місту. Укріплення мало декілька воріт, і Золоті ворота, названі аналогічно до однойменних воріт Константинополя, були головною брамою столиці Київської Русі. Відтоді до наших днів збереглися залишки стін Золотих воріт, що простояли під відкритим небом аж до 1982 р., коли над ними було збудовано павільон. Він відтворює Золоті ворота у вигляді вежі з проїздом, увінчаної надбрамною

церквою, а експозиція музею присвячена історії пам'ятки. Завдяки цьому сучасна людина може побачити, як виглядала давньоруська оборонна споруда, ознайомитися з історією головної брами середньовічного Києва.

Маршрут екскурсії продовжує розташований поруч із Золотими воротами бронзовий пам'ятник великому київському князеві Ярославу Мудрому, споруджений за проектом видатного представника українського авангарду, скульптора, сценариста, кінорежисера Івана Кавалерідзе (1887-1969). Його задум в 1997 р. втілили у життя скульптор Володимир Чепелик та архітектор Микола Кислий. На цьому місці доречно пригадати діяльність цієї історичної постаті, заслуги князя у зміцненні Давньоруської держави, розбудові Києва, його культурному злеті. Ярослав Мудрий зображений з макетом Софії Київської в руках, і погляд його також спрямований у бік Софійського собору.

Символічно скеровані поглядом і жестом бронзового князя, екскурсанти прямують до завершального і найвизначнішого об'єкта, що є гордістю нашої країни – собору св. Софії. Ця велична споруда належить до найвизначніших історико-культурних пам'яток не лише України, а й усього світу; вона внесена до переліку пам'яток культури ЮНЕСКО. Софійський собор - одна з найдавніших монументальних архітектурних споруд нашої Батьківщини, втілення великих культурних звершень епохи Київської Русі і козацької доби. Екстер'єр собору, відбудованого з руїн на початку XVII ст., дійшов до нас у стилі українського бароко, а його інтер'єр зберіг форми і декор часу Ярослава Мудрого – того часу, коли могутня Київська держава творила велику культуру, коли на теренах давньої України-Руси розквітало монументальне мистецтво: архітектура і живопис (мозаїки і фрески). Собор св.Софії - зразок синтезу мистецтв найвищого гатунку, коли різні види мистецтва, в даному випадку – архітектура і монументальний живопис, - органічно поєднані між собою, утворюють ідейно-стилістичну цілісність. Це та споруда, яку повинен знати кожний український школяр і кожний дорослий громадянин нашої держави. Закономірно, що собор є у змісті

навчальних програм з історії, мистецтва, культурології. В даному випадку він сприйматиметься по-новому завдяки порівнянню з попередніми архітектурно-мистецькими творами.

Висновки. Наведені приклади засвідчують виховний потенціал мистецтва архітектури, доцільність більш активного його застосування в загальноосвітній школі. Це може принести велику користь справі виховання всебічно розвиненого громадянина України – людини, що знає і любить рідну культуру, шанує культуру інших народів, має мистецтвознавчу ерудицію і навички художньої творчості, високі морально-етичні цінності і, що важливо, – стійку естетичну потребу у спілкуванні з мистецтвом в найрізноманітніших його проявах: музичному, пластичному, живописному та ін.. У цьому сенсі архітектура наділена унікальними можливостями, адже вона створює й організовує середовище, у якому «живуть» інші види мистецтва, саме архітектура служить основою для синтезу мистецтв, тому її по-праву можна назвати «метамистецтвом».

Посилення в естетико-виховній роботі «архітектурного компоненту» потребує продовження наукового дослідження сутнісних властивостей архітектури, розкриття механізму її впливу на людину, особливостей її сприймання, а також подальших розробок змісту виховних заходів на основі технологічного підходу до естетичного виховання школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання / Іван Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Иконников А.В. Художественный язык архитектуры / Андрей Иконников. – М.: Искусство, 1985. – 175 с.
3. Кнесевич М.Я. Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації. Основи українського архітектурознавства / Михайло Кнесевич. – К.: МП Леся, 2005. – 426 с.
4. Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В., Хлебнікова Л., Шахрай В. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навчальний посібник / Наталія Миропольська, Світлана Ничкало, Вікторія Рагозіна, Люмила Хлебнікова, Валентина Шахрай. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 240 с.
5. Мистецтво у розвитку особистості. Монографія. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.